

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.3(12).2023.269-275

Д. С. Полнікова,*здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти**e-mail: dashapolnikova18@gmail.com***ORCID ID 0009-0007-2774-5132;****Н. А. Лугіна,***канд. юрид. наук, доцент,**Державний податковий університет**e-mail: natali.lugina7@gmail.com***ORCID ID 0000-0001-6005-2943**

ОСОБЛИВОСТІ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ НА ПІДКОНТРОЛЬНИХ ТА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

У статті розглянуто збирання доказів на непідконтрольних та підконтрольних територіях України, описано складність збирання доказів. Визначено проблему ефективності та достовірності доказів, які зібрані на окупованій території.

Висвітлено вагомі проблеми отримання інформації, яка має значний вплив на розгляд справи в подальшому. Виявлено недоліки, що впливають на ефективність розслідування.

Досліджено основні способи збирання доказів та розглянуто особливості їх застосування на територіях, які визначені окупованими. Розглянуто проблему збирання доказів на окупованих територіях, описано складність збирання доказів на окупованій території, яка включає у себе небезпеку для життя осіб, які збирають докази, відсутність доступу до документів та місць, де були скоєні злочини. Збирання доказів на окупованих територіях може ставити під загрозу здоров'я та життя осіб, які здійснюють цю діяльність через можливість виявлення їхньої присутності та можливу реакцію з боку ворожих сил. Території можуть бути під контролем бойовиків або терористичних організацій, які можуть використовувати насильство проти будь-кого, хто намагається зібрати докази.

У статті детально розкрито аналіз огляду місця події як одного з видів слідчої (розшукової) дії. Наведено приклади стратегій, які можуть використовуватись під час збирання доказів.

Акцентовано увагу на слідчих (розшукових) діях, які можуть бути використані у підконтрольних та непідконтрольних територіях. Визначено, за допомогою якого додаткового методу можна забезпечити виконання слідчого експерименту як одного з основних видів слідчої (розшукової) дії на окупованій території та унеможливити втрату достовірності доказів.

Ключові слова: окуповані території, докази, збирання доказів, слідчі (розшукові) дії, висновки експертів, слідчий експеримент.

Метою статті є детальний розгляд проблеми збирання доказів на непідконтрольних та підконтрольних територіях та звернути увагу на те, які наслідки можуть виникнути через наявність цих проблем.

Постановка проблеми. Збір доказів на окупованих територіях є надзвичайно складним та складається з багатьох складових частин. Особи, уповноважені на збирання доказів, зіштовхуються з проблемою збирання доказів на окупованих територіях. Ця проблема стосується багатьох країн, які зазнали військової агресії та окупації. Збирання доказів на окупованих територіях може бути небезпечним для осіб, які здійснюють цю діяльність. На окупованих територіях можуть діяти бойові групи та терористичні організації, які можуть зважитися на насильство проти осіб, які уповноважені збирати докази. Збір доказів на окупованих територіях може бути небезпечним, адже може проводитися в зоні активних бойових дій або на території, яка контролюється збройними формуваннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стосовно проблеми збирання доказів на окупованих територіях досліджували такі науковці, як: О. В. Капліна, О. В. Фесенком, М. Лисенков, О. О. Юхно, С. О. Книженко, Г. І. Глобенко, О. О. Бондаренко, Т. І. Савчук, М. І. Єнікеєв, Г. Ю. Жирний, В. А. Журавель, Ю. І. Ільченко та інші.

Виклад основного матеріалу. Існує кілька наукових поглядів щодо поняття збирання доказів. Зазначене поняття можна розглядати як процес збору, оцінки та документування інформації, яка може бути використана як докази в судовому процесі [1, с. 121]. Процес збирання доказів є дещо складним і включає в себе декілька аспектів, але є фактори, які ще більше ускладнюють цей процес. Найвагомим фактором, який ускладнює процес збирання доказів, – це їх збирання на окупованих територіях. Згідно з Міжнародним гуманітарним правом окупація – це тимчасове захоплення однієї державою території іншої держави зазвичай у результаті військової агресії. У міжнародному праві також встановлено стандарти, які регулюють поведінку окупантів на окупованій території та права жителів цієї території.

Якщо злочин вчинено на тимчасово окупованій території, то джерелом доказу можуть слугувати: допит свідків, потерпілих, відомості, отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, інформація з відкритих джерел, таких як соціальні мережі, звіти засобів масової інформації тощо, які містять інформацію про події на окупованій території.

Основними проблемами збирання доказів на окупованих територіях є такі:

- 1) неможливість доступу слідчого, прокурора до непідконтрольної території України з метою проведення слідчих дій;
- 2) неможливість витребування необхідних речей та документів в установах, підприємствах та організаціях, що розташовані на непідконтрольних територіях;
- 3) знаходження осіб, у розпорядженні яких перебувають докази на території України, яка не підконтрольна органам державної влади України [2, с. 28–29].

Вагомою проблемою варто вважати неможливість доступу слідчого до окупованої території для отримання відповідної інформації та, наприклад, допиту свідків та потерпілих. Відсутність можливості допитати свідків або потерпілих, які перебувають на території, що не контролюється, може ускладнити встановлення обставин справи та ідентифікацію злочинців.

Якщо злочин стався на території, що не контролюється урядовими органами, то слідчі органи можуть мати проблеми з отриманням документів про здійснені на цій території транзакції, збережені записи з камер спостереження та інші речі та документи, які можуть бути необхідні для встановлення обставин справи та ідентифікації злочинців. Наприклад, у разі злочинів, що пов'язані з економічною діяльністю або іншим видом діяльності, слідчому може знадобитися доступ до документів та матеріальних цінностей, які містяться на території, що є окупованою. У таких випадках слідчі органи можуть використовувати інформацію з відкритих джерел.

Незважаючи на достатню кількість проблем збирання доказів на непідконтрольних Україні територіях, збирання доказів усе ж таки можливе. Докази на окупованих територіях можна отримати шляхом:

- допитування свідків, підозрюваних, потерпілих, які прибувають з тимчасово окупованої території;
- здійснення моніторингу мережі «Інтернет», а саме перегляд сайтів ЗМІ, які можуть містити фотозображення, електронні документи, зокрема розпорядчого характеру, відеозаписи; перегляд профілів у соціальних мережах;
- зняття інформації з електронних комунікаційних мереж – провести втручання у приватне спілкування особи та контроль телефонних розмов та смс-листування;
- зняття інформації з електронних інформаційних систем – отримання інформації з поштових скриньок;
- тимчасового доступу до інформації, що перебувають у розпорядженні мобільних операторів [3, с. 4–5].

Якщо злочин здійснено на підконтрольній Україні території, то джерелами доказів можуть бути: огляд місця події, проведення слідчих (розшукових) дій, відомості, отримані під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій; слідчі експерименти, допити свідків та потерпілих.

Одним з основних джерел доказів варто вважати проведення слідчих (розшукових) дій. Слідчі розшукові дії, як гласні, так і негласні, спрямовуються на отримання доказів. Основною невід'ємною ознакою слідчих (розшукових) дій є пізнавальна спрямованість на виявлення слідів кримінального правопорушення.

Першочерговою і найважливішою слідчою дією є огляд місця події, за допомогою якого можна отримати значну кількість інформації та доказів, що можуть бути важливими для розслідування злочину та встановлення відповідальності за його вчинення. Огляд місця події дозволяє: встановити, як саме був вчинений злочин, який був механізм його вчинення та які дії були виконані злочинцем, зберегти сліди злочину, що можуть бути корисні для подальшого розслідування, зібрати докази, такі як

речовини, зразки, відбитки пальців, наявність зброї, що була використана для вчинення злочину, та інші матеріали [4, с. 235].

Огляд місця події на непідконтрольних територіях дещо важко здійснювати, адже це, перш за все, пов'язано з неможливістю потрапити до місця події, оскільки вона є поза контролем держави. Слідчі узгоджують можливість проведення слідчої (розшукової) дії з командуванням відповідних військових підрозділів, та, якщо останні гарантують безпеку оперативним групам, які будуть здійснювати відповідні слідчі дії. Варто зазначити, що можна використовувати технології, за допомогою яких провести огляд місця події дистанційно. Застосування дронів дозволяє збирати зображення з повітря, що дає можливість детально вивчати територію та збирати докази про злочини. За допомогою дронів можна здійснювати аерофотознімання окупованої території, що дозволить зібрати інформацію про розмір території, наявність будівель та інфраструктури.

До особливостей огляду місця події на території окупованих територій належить ризик безпеки – під час огляду місця події на території, що контролюється окупантами, може існувати ризик безпеки для слідчих та інших осіб, які здійснюють дослідження. Можуть бути розміщені міни, боеприпаси та інші підривні пристрої, а також діяти збройні формування, які вважаються незаконними в Україні.

Не менш важливою слідчою (розшуковою) дією є слідчий експеримент. Його сутність полягає у проведенні досліджень, що імітують ситуацію, яка могла мати місце в час вчинення злочину. Під час проведення слідчого експерименту відтворюються дії осіб, які могли бути причетні до злочину, а також інші фактори, що могли б мати значення для вирішення справи [5, с 7–8]. Істотною умовою слідчого експерименту є відтворення умов, що максимально наближені до умов вчинення злочину, однак на непідконтрольні території місця події для проведення слідчого експерименту є недоступними. Вчинення таких злочинів важко відтворити в рамках слідчого експерименту. Однак є метод, за допомогою якого можна наблизитись до відтворення потрібних умов.

Слідчий експеримент на основі комп'ютерного моделювання – це метод дослідження, який використовує комп'ютерні програми для створення віртуальної моделі та імітації подій, що могли б мати місце під час вчинення злочину. За допомогою спеціаліста створюється тривимірний комп'ютерна модель ландшафту чи приміщення, де відбувалася подія. Щоб змоделювати конкретне місце події, необхідно звернутись до відповідного органу задля формування належним чином електронних карт, на які можна спиратись під час проведення слідчого експерименту. Згідно із законодавством таким органом виступає Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру і її територіальний підрозділ. Саме цей орган забезпечує формування цифрових та електронних карт із запитом про надання відповідних карт. Фіксація слідчого експерименту, здійсненого за допомогою методу комп'ютерного моделювання відбувається за загальними правилами. Файл, який містить створену модель, записується на диск та додається до протоколу слідчого експерименту як обов'язковий додаток [6, с. 55–56].

Висновки. Отже, проаналізувавши вищенаведений матеріал, можна зробити підсумок. Воєнний стан в Україні актуалізував досить значну кількість питань, пов'язаних зі збиранням доказів на територіях нашої держави. Збирання доказів на підконтрольних та непідконтрольних територіях України має свої особливості, які зумовлені складною політичною та військовою ситуацією на цих територіях. Існує ряд проблем стосовно збирання доказів на окупованих територіях. Першою та однією з вагомих проблем збирання доказів на непідконтрольних територіях є неможливість доступу до території.

Проводячи слідчі (розшукові) дії, необхідно визначити найбільш оптимальний варіант їх проведення. Наприклад, проведення огляду місця події можливе за допомогою використання технологій дистанційного спостереження. Використання дронів може забезпечити належний огляд території та збирання належної інформації для розгляду справи. Під час проведення огляду місця події має визначатись найбільш дієвий метод огляду місця, де вчинено злочин. До такого методу можна віднести огляд місця події за квадратами. Цей метод полягає в тому, щоб розділити територію на квадрати певного розміру та систематично оглядати кожний квадрат, щоб виявити можливі докази або інші ознаки злочину або події. Квадрати можуть бути позначені на мапі або іншому плані території. Огляд місця події за квадратами допомагає зменшити ризик пропуску доказів або інших важливих деталей, які можуть бути виявлені на місці події.

Незважаючи на різні проблеми збирання доказів на окупованих територіях, усе ж таки існують методи належного збирання доказів. За допомогою сучасних технологій, наприклад, на основі комп'ютерного моделювання можна дистанційно провести слідчий експеримент, який допоможе зібрати достатню кількість матеріалу, потрібного для розгляду справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лисенков М. Збирання доказів в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 4(16). С. 120–127.

2. Особливості документування та розслідування злочинів, учинених на території проведення антитерористичної операції, а також на тимчасово окупованих територіях : науково-методичні рекомендації, науково-практичні рекомендації. Серія «Бібліотечка слідчого і детектива: проблеми кримінального процесу» / Юхно О. О., Книженко С. О., Глобенко Г. І. та ін. ; на замовлення Головного слідчого управління Національної поліції України. Х. : Харків. нац. універ. внутр. справ, 2018. 64 с.

3. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених на території операції Об'єднаних сил, а також на тимчасово окупованих територіях : науково-методичні рекомендації / В. В. Кікінчук, Р. Л. Степанюк, О. О. Юхно та ін. Харків : ХНУВС, 2018. 48 с.

4. Тетерятник Г. К. Проведення огляду місця події в умовах надзвичайних правових режимів. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 233–239.

5. Тактика проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування : метод. рек. / Антонюк П. Є., Антощук А. О., Пясковський В. В., Самодін А. В. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 70 с.

6. Коваленко А. В. Перспективи використання комп'ютерного моделювання при проведенні слідчого експерименту в ході розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях* : матеріали II круглого столу, 3 листопада 2017 року. Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 55–57.

REFERENCES

1. Lysenkov M. Collection of evidence under the conditions of a special regime of pre-trial investigation. *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*. 2017. No. 4(16). P. 120–127.

2. Features documentation and investigation of crimes committed on the territory of the anti-terrorist operation, as well as on the temporarily occupied territories : scientific and methodological recommendations, scientific and practical recommendations. Series "Library of the investigator and detective: problems of the criminal process" / Yukhno O. O., Knyzhenko S. O., Globenko G. I. and others. ; by order of the Main Investigative Department of the National Police of Ukraine. Kh. : Kharkiv National University of Internal Affairs, 2018. 64 p.

3. Peculiarities of the use of special knowledge during the investigation of crimes committed on the territory of the operation of the United Forces, as well as on the temporarily occupied territories: scientific and methodological recommendations / V. V. Kikinchuk, R. L. Stepanyuk, O. O. Yuhno and others. Kharkiv : KhNUVS, 2018. 48 p.

4. Teteryatnik H. K. Inspection of the scene of the incident under emergency legal conditions. *Law and society*. 2022. No. 3. P. 233–239.

5. Tactics of an investigative experiment during a pre-trial investigation : method. rec. / P. E. Antonyuk, A. O. Antoshchuk, V. V. Pyaskovskyi, A. V. Samodin et al. Kyiv : Nats. Acad. internal cases, 2021. 70 p.

6. Kovalenko V. Prospects for the use of computer modeling in conducting an investigative experiment during the investigation of crimes committed in the temporarily occupied territories. *Peculiarities of procedural evidence in criminal proceedings about crimes committed in the temporarily occupied territories* : materials of the II Round Table, November 3, 2017. Kyiv : National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine, 2018. P. 55–57.

D. Polnikova, N. Luhina. Peculiarities of collecting evidence in controlled and non-controlled territories of Ukraine

The article examines the collection of evidence in non-controlled and controlled territories of Ukraine, describes the complexity of collecting evidence. The problem of effectiveness and reliability of evidence collected in the occupied territory is considered.

The article highlights important problems of obtaining information, which has a significant impact on the consideration of the case in the future. Deficiencies affecting the effectiveness of the investigation were identified.

The main methods of gathering evidence are studied and the peculiarities of their application in the territories defined as occupied are considered. The problem of gathering evidence in the occupied territories is considered, the complexity of gathering evidence in the occupied territory is described, which includes the danger to the lives of persons collecting evidence, lack of access to documents and places where crimes were committed. Collecting evidence in occupied territories can endanger the health and life of those who carry out this activity, due to the possibility of detecting their presence and possible reaction from enemy forces. Areas may be under the control of militants or terrorist organizations who may use violence against anyone who tries to gather evidence.

The article describes in detail the analysis of the inspection of the scene of the incident as one of the types of investigative (search) action. Examples of strategies that can be used in gathering evidence are given.

Attention is focused on investigative (search) actions that can be used in controlled and non-controlled territories. It was determined by which additional method it is possible to ensure the execution of an investigative experiment, as one of the main types of investigative (research) action in the occupied territory and to prevent the loss of credibility of evidence.

Keywords: *occupied territories, evidence, collection of evidence, investigative (search) actions, conclusions of experts, investigative experiment.*

Стаття надійшла до редколегії 4 травня 2023 року